

Alte Drucke

**C. IVLII || CAESARIS || COMMEN-||TARII. || Quæ in hac
habeantur editione, sequens || pagella docebit. ||**

Caesar, Gaius Iulius

Lvgdvni, 1534

C. IVLII CAESARIS COMMENTARIORVM DE BELLO GALLICO LIB. QVINTVS.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ha33-1-150541

C. IVLII CAESARIS
COMMENTARIO-
RVM DE BELLO
GALLICO LIB.
QVINTVS.

VCIO Domitio, Appio Claudio consulibus, discedens ab hybernis Caesar in Italiam, ut quotannis facere consueverat, legatis imperat, quos legionibus praefecerat, uti quam plurimas possent hyeme naues edificandas, ueteresque reficiendas curaret. Earum modum, formamque demonstrat, ad celeritatem onerandi, subductionesque paulo facit humiliores, quam quibus in nostro mari uti consueuimus. Atque ideo magis, quod propter crebras commutationes aestui magis magnos ibi fluctus fieri cognouerat, ad onera, et ad multitudinem iumentorum transportanda, paulo latiores, quam quibus in alio mari uti assueuerat. Has omnes acturias imperat fieri, quam ad rem humilitas multum adiunat. Ea, quae sunt usus, ad armadas naueis ex Hispania apportari iubet. Ipse conuentibus Gallicae ceterisque peractis, in Illiricum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam partem provinciae incursionibus uastari audiebat. Eo cum uenisset, ciuitatibus milites imperat, certumque in locum conuenire iubet. Quare nuntiata, Pirustae legatos ad eum mittunt, qui doceant, nihil earum rerum publico factum consilio, seseque paratos esse demonstrant, omnibus rationibus de iniurijs satisfacere. Accepta oratione eorum, Caesar obsides imperat, eosque ad certam diem adduci

Pirustae.

adduci iubet. Nisi ita fecerint, sese bello ciuitatem persecuturum demonstrat. Iis ad diem adductis, ut imperauerat, arbitros inter ciuitates dat, qui litem aestiment, poenamq; constituent. His confectis rebus, conuentibusq; peractis, in citeriorem Galliam reuertitur, atq; inde ad exercitum profisciscitur. Eo cum uenisset, circuitis omnibus hybernis, singulari militum studio, in summa rerum omnium inopia, circiter sexcentas, eius generis, cuius supra demonstrauimus, naueis, & longas, duo detriginta inuenit instruitas, neq; multum abesse ab eo, quin paucis diebus deduci possent. Collaudatis militibus, atq; ijs, qui negotio praesuerant, quid fieri uelit, ostendit, atq; omneis ad portum Icium conuenire iubet. Quo ex portu commodissimum in Britanniam traiectum esse cognouerat circiter millium passuum xxx. transmissum à continenti. **Huierei**, quod satis esse uisum est militum, reliquit. Ipse cum legionibus expeditis quatuor, & equitibus octingentis in fines Treuorum profisciscitur, quod hi neque ad concilia ueniebant, neq; imperio parebant, Germanosq; transrhenanos sollicitare dicebantur. Hæc ciuitas longe plurimum totius Galliae equitatu ualet, magnasq; habet copias peditum, Rhenumq; (ut supra demonstrauius) tangit. In ea ciuitate duo de principatu inter se contendeabant. **Induciomarus**, & **Cingetorix**, ex quibus alter simulatque de Cæsaris legionumq; aduentu cognitum est, ad eum uenit, se, suosq; omneis in officio futuros, neque ab amicitia populi Romani defecturos confirmauit, quæq; in Treuiris gereretur ostendit. At Induciomarus equitatum, peditatumq; cogere, ijsq; qui per ætatem in armis esse non poterant,

in syluam Arduennam abditis (quæ ingenti magnitudine
per medios fines Treuironum à flumine Rheno, ad ini-
tium Rhemorum pertinet) bellum parare instituit. Sed
posteaquam nonnulli principes ex ea ciuitate, & familia-
ritate Cingetorigis adducti, & aduentu nostri exercitus
perterriti, ad Cæsarem uenerunt, & de suis priuatis re-
bus ab eo petere cœperunt, quoniã ciuitati consulere nõ
posset, ueritus ne ab omnibus desereretur Indutiomarus,
legatos ad Cæsarem mittit, sese iccirco à suis discedere,
atque ad eum uenire noluisse, quò facilius ciuitatem in of-
ficio contineret, ne omnis nobilitatis discessu, plebs pro-
pter imprudentiam laberetur. Itaque ciuitatem in sua po-
testate esse, seq; si Cæsar. permitteret, ad eum in castra
uenturum, & suas, ciuitatisq; fortunas eius fidei permissu-
rum. Cæsar & si intelligebat, qua de causa ea diceretur,
quæq; cum res ab instituto consilio deterreret, tamen ne
estatem in Treuiris consumere cogeretur, omnibus rebus
ad Britannicum bellum comparatis, Indutiomarum ad se Indutiomarus.
cum c. c. obsidibus uenire iussit. His adductis, & filio,
propinquisq; eius omnibus, quos nominatim euocauerat,
consolatus Indutiomarum, hortatusq; est, uti in officio
permaneret. Nihilò tamen secius principibus Treuironũ
ad se conuocatis, eos singulatim Cingetorigi conciliauit.
Quod cum merito eius à se fieri intelligebat, tum magni
interesse arbitrabatur, cuius auctoritatem inter suos quam-
plurimum ualere, cuius tam egregiam in se uoluntatẽ per-
spexisset. Id factum grauiter tulit Indutiomarus, suam
gratiam inter suos minui, & qui iam ante inimico in-
nos animo fuisset multo grauius hoc dolore exarsit. Iis
g rebus

Meldis.

Dumnorix re-
bellis.

rebus constitutis, Cæsar ad portum Icium cum legioni-
bus peruenit: ibi cognoscit, x l. nauis, quæ in Meldis fa-
ctæ erant, tempestate reiectas, tenere cursum non potuisse,
se, atque eodem, unde erant profectæ, relatas, reliquas
paratas ad nauigandum, atque omnibus rebus instructas
inuenit. Eodem equitatus totius Galliæ conuenit, numero
millium quatuor, principesq; ex omnibus ciuitatibus, ex
quibus perpaucos (quorum in se fidem perspexerat) re-
linquere in Galliâ, reliquos obsidum loco secum ducere,
decreuerat, quod cum ipse abesset, motum Galliæ uereba-
tur. Erat una cum cæteris Dumnorix Hedui, de quo à
nobis antea dictum est. Hunc secum ducere in primis con-
stituerat, quod cum cupidum rerum nouarum, cupidum
imperij, magni animi, magnæ inter Gallos autoritatis co-
gnouerat. Accedebat huc, quod iam in concilio Hedui
Dumnorix dixerat, sibi à Cæsare regnum ciuitatis defer-
ri: quod dictum Hedui grauer ferebant, neq; recusandi,
aut deprecandi causa legatos ad Cæsarem mittere aude-
bant. Id factum ex suis hospitibus Cæsar cognouerat. Ille
primo omnibus precibus petere contendit, ut in Galliâ re-
linqueretur, partim quod insuetus nauigandi mare time-
ret, partim quod religionibus sese diceret impediri. Pos-
teaquam id obstinate sibi negari uidit, omni spe impe-
trandi adempta, principes Galliæ singulos sollicitare, re-
uocare, hortariq; cœpit ut in continenti remanerent,
metu territare, non sine causa fieri, ut Galliâ omni nobili-
tate spoliaretur. Id esse consilium Cæsaris, ut quos in cœ-
spectu Galliæ interficere uereretur, hos omnes in Bri-
tanniam traductos necaret, Eidem reliquis interponere,
in su

insurandum poscere, ut quod esse ex usu Gallie intellexissent, communi consilio administrarent. Hac à compluribus ad Caesarem deferebantur. Qua re cognita, Caesar, quod tantum ciuitati Heduae dignitatis tribuebat, coërendum, atque deterrendum quibuscunque rebus posset Dumnorigē statuebat, quod longius eius amētiam progredi uidebat, prospiciendum, nequid sibi, ac reipub. nocere posset. Itaque dies circiter xxv. in eo loco commoratus, quod Chorus uentus nauigationem impediebat, qui magnam partem omnis temporis in his locis stare consuevit, dabat operam, ut Dumnorigem in officio contineret, nihil tamen secius omnia eius consilia cognosceret. Tandem idoneam tempestatem nactus, milites equitesq; conscendere naues iubet. At impeditis omnium animis, Dumnorix cum equitibus Heduarum à castris insciente Caesare, domum discedere coëpit. Qua re nuntiata, Caesar intermissa profectione, atque omnibus rebus postpositis, magnam partem equitatus ad eum insequendum mittit, retrahiq; imperat: Si uim faciat, neque pareat, interfici iubet. Nihil hunc se absente, pro sano facturum arbitrat, qui præsens imperium neglexisset. Ille autem reuocatus resistere, ac se manu defendere, suorumq; fidem implorare coëpit, sepe clamitans liberum se, liberæq; ciuitatis esse. Illi, ut erat imperatum, circumstant, hominemq; interficiunt. At Hedui equites ad Caesarem omnes reuertuntur. His rebus gestis, Labieno in continente cum tribus legionibus, & equitum millibus duobus relicto, ut portus tueretur, & rei frumētariæ prouideret, quæq; in Gallia gererentur, cognoscere, & consilium pro tēpo

Dumnorigis
cædes.

Cæsar in Brita-
niam nauigat,

re, & pro re caperet, ipse cum legionibus quinque, & pari numero equitum, quem in continente reliquerat, ad solis occasum naues soluit, & leni Africo prouectus media circiter nocte uento intermisso, cursum non tenuit, & longius delatus æstu, orta luce sub sinistra Britaniæ relictam conspexit. Tum rursus æstus commutationem secutus, remis contendit, ut eam partem insule caperet, qua optimum esse egressum superiore æstate cognouerat. Qua in re admodum fuit militum uirtus laudanda, qui uectorijs, grauibuscq; nauigijs non intermisso remigandi labore, longarum nauium cursum adæquauerunt. Accessum est ad Britaniam omnibus nauibus meridiano fere tempore, neque in eo loco hostis est uisus. Sed ut postea Cæsar ex captiuis comperit, cum magnæ manus eò conuenissent, multitudine nauium perterritæ (qua cum annotinis, priuatisq; quas sui quisque commodi causa fecerat, amplius octingentæ uno erant uisæ tempore) à litore discesserant, ac se in superiora loca abderant. Cæsar exposito exercitu, ac loco castris idoneo capto, ubi ex captiuis cognouit, quo in loco hostium copie consedissent, cohortibus decem ad mare relictis, & equitibus trecentis, qui præsidio nauibus essent, de tertia uigilia ad hostes contendit, eo minus ueritus nauibus, quòd in litore molli, atque aperto deligatas ad anchoras relinquebat, & præsidio nauibus Q. Atrium præfecit. Ipse noctu progressus millia passuum circiter XII, hostium copias conspicatus est. Illi equitatu, atque essedis ad flumen progressi, ex loco superiore nostros prohibere, & prælium committere cœperunt: repulsi

Præliū & fuga
Britanorum.

ab

ab equitatu, se in sylvas abdiderunt, locum nacli egregie, & natura, & opere munitum, quem domistici belli (ut uidebatur) causa iam ante præparauerant. Nā crebris arboribus succisis, omnes introitus erant præclusi. Ipsi ex syluis rari propugnabant, nostrosq; intra munitiones ingredi prohibebant. At milites legionis septimæ testudine facta, & aggere ad munitiones adiecto, locum cœperunt, eosq; ex syluis expulerunt, paucis uulneribus acceptis. Sed eos fugētis longius Cæsar persequi uetuit, & quod loci naturam ignorabat, & quod magna parte diei consumpta, munitioni castrorum tempus relinqui uolebat. Postridie eius diei mane, tripartito milites equitesq; in expeditionem misit, ut eos, qui fugerant, persequerentur. Iis aliquantum itineris progressis, cum iam extremi essent in conspectu, equites à Q. Acio ad Cæsarem uenerunt, qui nuntiarent superiori nocte maxima coorta tempestate, propè omneis naueis afflictas, atque in litus eiectas esse, quod neque anchoræ finesq; subsisterent, neque nautæ gubernatoresq; uim tempestatis pati possent. Itaque ex eo concursu nauium, magnum esse incommodum acceptum. His rebus cognitis, Cæsar legiones, equitatumq; reuocari, atque itinere desistere iubet. Ipse ad naueis reuertitur. Eadem ferè quæ ex nuntijs, literisq; cognouerat, coram perspicit, sic ut amissis circiter x l. nauibus, reliquæ tamen resciri posse magno negotio uiderentur. Itaque ex legionibus fabros deligit, & ex continente alios accersiri iubet. Labieno scribit, ut quàm plurimas posset, his legionibus, quæ sunt apud eum, naueis instituat. Ipse, et=

si res erat multæ operæ ac laboris, tamē commodissimum esse statuit, omneis nauis subduci, & cum castris una munitione coniungi. In his rebus circiter dies x. consumit, nec nocturnis quidem temporibus ad laborem militum intermissis, subductis nauibus, castrisq; egregie, munitis, easdem copias, quæ antea præsidio nauibus fuerant, relinquit, ipse eodem unde redierat, proficiscitur. Eò cum uenisset, maiores iam undiq; in eum locum copie Britannorum conuenerant. Summa imperij, belliq; administrandi communi consilio permessa est Cæsiuellauno, cuius fines à maritimis ciuitatibus flumen diuidit, quod appellatur Thamesis, à mari circiter millia passuum LXXX. Huic superiori tempore cum reliquis ciuitatibus cōiuentia bella intercefferant. Sed nostro aduentu permoti Britanni, hunc toti bello, imperioq; præfecerant. Britanni pars interior ab ijs incolitur, quos natos in insula ipsi memoria proditum dicunt. Maritima pars ab ijs, qui prædæ, ac belli inferendi causa ex Belgio transferant, qui omnes ferè his nominibus ciuitatum appellantur, quibus orti ex ciuitatibus eò peruenerunt, & bello illato ibi remanserunt, atque agros colere cœperunt. Hominum est infinita multitudo, creberrimaq; ædificia ferè Gallicis consimilia, pecoris magnus numerus. Utuntur autem nummo æreo, aut annulis ferreis ad certum pondus examinatis, pro numo. Nascitur ibi plumbum album in mediterraneis regionibus: in maritimis ferrum, sed eius exigua est copia: ære utuntur importato. Materia cuiusq; generis, ut in Gallia est, præter fagum, atq; abiectem. Leporem, & Gallinam, & anserem gustare fas non putant. Hæc

men alunt animi, uoluptatisq; causa. Loca sunt tempera-
tiora, quam in Gallia remissioribus frigoribus. Insula na-
tura triquetra, cuius unum latus est contra Galliam,
huius lateris alter angulus, qui est ad Cantium, quo fe-
re omnes ex Gallia naues appelluntur, ad orientem so-
lem, inferior ad meridiem spectat. Huius latus tenet cir-
citer millia passuum quingenta. Alterum uergit ad Hi-
spaniam, atque occidentem solem, qua ex parte est Ibe-
ria dimidio minor (ut existimatur) quam Britania, sed
pari spatio transmissus, atque ex Gallia est in Britanniam.
in hoc medio cursu est insula, quæ appellatur Mona.
Complures præterea minores obiectæ insulæ existiman-
tur, de quibus insulis nonnulli scripserunt, dies continuos
triginta sub bruma esse noctem. Nos nihil de eo percun-
tationibus reperiēbamus, nisi quod certis ex aqua men-
suris breuiores esse noctis, quam in continente uideba-
mus. Huius est longitudo lateris, ut fert illorum opinio,
septingentorum millium passuum. Tertium est contra
septentrionem, cui parti nulla est obiecta terra, sed eius
angulus lateris maxime ad Germaniam spectat. Hoc mil-
lia passuum octingenta in longitudinem esse arbitrantur.
Ita omnis insula est in circuitu uicies centena millia pas-
suum. Ex his omnibus longe sunt humanissimi, qui Can-
tium incolunt, quæ regio est maritima omnis, neque mul-
tum à Gallica differunt consuetudine. Interiores pleri-
que frumenta non serunt, sed lacte, & carne uiuunt,
pellibusq; sunt uestiti. Omnes uero se Britani glasto
inficiunt, quod cœrulcum efficit colorem, atque hoc hor-
ribiliore sunt in pugna aspectu, capilloq; sunt promi-

Ibernia insula

Mona insula,

Britanorum mō
res.

so, atque omni parte corporis rafa, præter caput, & labrum superius. Vxores habent deni, duodeniq; inter se communes, & maxime fratres cum fratribus, & parentes cum liberis. Sed si qui sunt ex his nati, eorum habentur liberi, à quibus primum uirgines quæq; ductæ sunt. Equi
Prælium. tes hostium, effedarij q; acriter prælio cum equitatu nostro in itinere confluerunt, ita tamen, ut nostri omnibus partibus superiores fuerint, atque eos in sylvas, collesq; compulerint, sed compluribus interfectis, cupidius insecuti, nonnullos ex suis amiserunt. At illi intermisso spatio, imprudentibus nostris, atque occupatis in munitione castrorum, subito se ex syluis eiecerunt, impetuq; in eos facto, qui erant in statione pro castris collocati, acriter pugnaverunt, duabusq; missis subsidio cohortibus à Cæsare, atque his primis legionum duarum, cum hæ intermisso perexiguo loci spatio, inter se constitissent, nouo genere pugnae perterritis nostris per mercedios audacissime proruperunt, seq; inde incolumes receperunt. Eo die Q. Laberius Durus tribunus militum interficitur. Illi pluribus submissis cohortibus repelluntur. Toto hoc in genere pugnae cum sub oculis omnium, ac pro castris dimicaretur, intellectum est nostros propter gravitatem armorum, quod neque insequi cedentes possent, neque ab signis discedere auderent, minus aptos esse ad huius generis hostem: equites autem magno cum periculo dimicare, propterea quod illi etiam consilio plerumque cederent, & cum paululum ab legionibus nostros remouissent, ex essedis desilirent, & pedibus distari prælio contenderent. Equestris autem prælij ratio & cedenj

Q. Laberij
Duri mors.

cedentibus, & insequentibus par, atq; idem periculum inferebat. Accedebat huc, ut nunquam conferti, sed rari, magnisq; interuallis praeliarentur, stationesq; dispositas haberent, atque alios alij deinceps exciperent, integerq; & recentes defatigatis succederent. Postero die procul à castris hostes in collibus constiterunt, rariq; se ostendere, & lentius quàm pridie nostros equites praelio laceffere coeperunt. Sed meridie, cum Cæsar pabulandi causa tres legiones, atq; omnem equitatum cum C. Trebonio legato misisset, repente ex omnibus partibus ad pabulatores aduolauerunt. Sic uti ab signis, legionibusque non absterent: nostri acriter in eos impetu facto repulerunt, neq; finem insequendi fecerunt, quoad subsidio confisi equites (cum post se legiones uiderent) præcipientes hostes egerunt: magnoq; eorum numero interfecto, neq; sui colligendi, neq; consistendi, aut ex effedis desiliendi facultatem dederunt. Ex hac fuga protinus quæ undiq; conuenerant auxilia, discesserunt, neq; post id tempus unquam summis nobiscum copijs hostes contenderunt. Cæsar cognito consilio eorum ad flumē Thamesim in fines Cassiuellauni exercitum duxit, quod flumē uno omnino loco pedibus, atq; hoc ægre transiri potest. Eò cum uenisset animaduertit ad alteram fluminis ripam magnas esse copias hostium instructas. Ripa autem erat acutis sudibus præfixisq; munita. Eiusdemq; generis sub aqua defixæ sudes flumine tegebantur. Iis rebus cognitis à captiuis perfugisq; Cæsar, præmisso equitatu, cōfestim legiones subsequi iussit. Sed ea celeritate, atque impetu milites ierunt, cum capite solo ex aqua extarēt, ut hostes

g s impetum

impetum legionum, atq; equitum sustinere non possent, ripasq; dimitterent, ac se fugæ mandarent. Casiuellaunus (ut supra demonstrauius) omni spe deposita contentio- nis, dimissis amplioribus copijs, millibus circiter quatuor essedariorum retentis, itinera nostra seruabat, pal- lulumq; ex uia excedebat, locisq; impeditis, atque syl- uestribus sese occultabat, atque ijs regionibus, quibus nos iter facturos cognouerat, pecora, atque homines ex agris in syluas compellebat. Et cum equitatus noster li- berius uastandi, prædandiq; causa se in agros effunderet, omnibus uijs notis, semitisq; essedarios ex syluis emitte- bat, et cum magno periculo nostrorum equitum cum his confligebat, atq; hoc metu latius uagari prohibebat. Re- linquebatur, ut neq; longius ab agmine legionum discedi Cæsar pateretur, & tantum in agris uastandis, incen- dijsq; faciendis hostibus noceretur, quantum labore, atq; itinere legionarij milites efficere poterant. Interim. Tri-

Trinobantes ci-
uitas.

Mandubratius.

Imanuentius.

nobantes propè firmissima earum regionum ciuitas (ex qua Mandubratius adolescens Cæsaris fidem secutus ad eum incontinentem Galliam uenerat, cuius pater Ima- nuentius in ea ciuitate regnum obtinuerat, interfectusq; erat à Casiuellauno: ipse fuga mortem uitauerat: legatos ad Cæsarem mittunt, pollicenturq; sese ei dedituros, & imperata facturos: petunt, ut Mandubratium ab iniuria Casiuellauni defendat, atq; in ciuitatem mittat, qui præ- sit, imperiumque obtineat. His Cæsar imperat obsides quadraginta, frumentumq; exercitui. Mandubratiumq; ad eos mittit. Illi imperata celeriter fecerunt: obsides ad numerum, frumentumq; miserunt. Trinobantibus defensis

defensis, atque ab omni militum iniuria prohibitis, Ceni magni, Segontiaci, Ancalites, Bibroci, Casii legationibus missis sese Caesari dediderunt. Ab his cognoscit non longe ex eo loco oppidum Casiuellauni abesse, syluis, paludibusque munitum, quo satis magnus hominum, pecorisque numerus conuenerit. Oppidum autem Britanni uocant, cum syluas impeditas uallo, atque fossa munierunt, quod incursionis hostium uitandae causa conuenire consueuerunt: eo proficiscitur cum legionibus, locum reperit egregie natura, atque opere munitum. Tamen hunc duabus ex partibus oppugnare contendit. Hostes paullisper morati, militum nostrorum impetum non tulērunt, seseque ex alia parte oppidi eiecerunt. Magnus ibi numerus pecorum repertus, multique in fuga sunt comprehensi, atque interfecti. Dum haec in his locis geruntur, Casiuellaunus ad Cantium, quod esse ad mare, supra

Cantium.

Reges Britanni.

Casiuellauni deditio.

monstrauimus, quibus regionibus quatuor Reges praerant, Cingetorix, Caruilius, Taximagulus, Segonax, nuntios mittit, atque his imperat, ut coactis omnibus copiis, castra naualia de improviso adoriantur, atque oppugnent. Hi cum ad castra uenissent, nostri eruptione facta, multis eorum interfectis, capto etiam nobili duce Cingetorige, suos incolumes reduxerunt. Casiuellaunus hoc praelio nuntiato, tot detrimentis acceptis, uastatis finibus, maxime etiam permotus defectione ciuitatum, legatos per Atrebatem Comium, de deditioe ad Caesarem mittit. Caesar cum statuisset hyemare in continente propter repentinos Galliae motus, neque multum aestatis superesset, atque id facile extrahi posse intellexeret,

ligeret, obsides imperat, & quid in annos singulos uectigalis populo Ro. Britania penderet, constituit. Interdicit, atque imperat Cassiellauno ne Mandubratum, neu Trinobantibus noceat. Obsidibus acceptis, exercitum reducit ad mare, naues inuenit resectas. His deductis, quod & captiuorum magnum numerum habebat, & nonnulla tempestate deperierant naues, duobus comitatibus exercitum reportare constituit. Ac sic accidit, ut ex tanto nauium numero, tot nauigationibus, neque hoc, neque superiore anno ulla omnino nauis, quae milites portaret, desideraretur. At ex ijs, quae inanes ex continente ad eum remitterentur, & prioris commeatus expositis militibus, & quas postea Labienus faciendas curauerat, numero LX. perpaucae locum caperent, reliquae fere omnes reijcerentur. Quas cum aliquandiu Caesar frustra expectasset, ne anni tempore nauigatione excluderetur, quod aequinoctium suberat, necessario angustius milites collocauit. Ac summam tranquillitatem consecutus, secunda nocte cum soluisset uigilia, prima luce terram attigit, omnesque incolumes naues perduxit. Subductis nauibus, concilioque Gallorum Samarobrina peracto, quod eo anno frumentum in Gallia propter siccitates angustius prouenerat, coactus est aliter, ac superioribus annis exercitum in hybernis collocare, legionesque in plures ciuitates distribuere, ex quibus unam in Morinos ducendam, C. Eabio legato dedit: Alteram in Neruios, Q. Ciceroni: Tertiam in Ebsuos, L. Roscio. Quartam in Rhemis cum T. Labieno in confinio Treuironum hyemare iussit. Tres in Belgio collocauit. His

M. Crassum

Legionū in hyberna distributio.

M. Crassum quaestorem, & L. Munatium Plancum, & C. Trebonium legatos praefecit: unam legionem, quam proxime trans Padum conscripserat, & cohortes v. in Eburones quorum pars maxima est inter Mosam, & Rhenū, qui sub Imperio Ambiorigis & Catiuulci erāt, misit. His militibus Q. Titurium Sabinum, & L. Aurum culeium Cottam legatos praesse iussit. Ad hunc modum distributis legionibus, facillime inopiae frumentariae sese mederi posse existimavit. Atq; harum tamen omnium legionum hyberna (praeter eam, quam L. Roscio in pacatissimam, & quietissimam partem ducendam dederat) millibus passuum centum continebantur. Ipse interea quoad legiones collocasset, munitaq; hyberna cognovisset, *in Gallia morari constituit. Erat in Carnutibus summo loco natus Tasgetius, cuius maiores in sua civitate regnum obtinuerant. Huic Caesar pro eius virtute, atq; in se benevolentia, quod in omnibus bellis singulari eius opera fuerat usus, maiorum locum restituerat. Tertium iam hunc annum regnantem, inimici palam, multis etiam ex ciuitate autoribus interfecerunt. Defertur ea res ad Caesarem. Ille ueritus (quod ad plures res pertinebat) ne ciuitas eorum impulsu deficeret, L. Plancum cum legione ex Belgio celeriter in Carnutes proficisci iubet, ibiq; hyemare, quorum opera cognouerat Tasgetium interfectum, hos comprehensos ad se mittere. Interim ab omnibus legatis, quaestoribusq; quibus legiones tradiderat, certior factus est, in hyberna peruentum, locumq; hybernis esse munitum. Diebus circiter xv. quibus in hyberna uentum est, initium repentini tumultus, ac

*als, in Galliam morari. Tasgetius Carnutens.

Carnutum defectio.

Ambiorix.
Gatiuulcus.

Induciomarus.

tus, ac defectionis ortum est ab Ambiorige, & Gatiuulco, qui cum ad fines regni sui Sabino, Cotteq; praesto fuissent, frumentumq; in hyberna comportauissent. Induciomari Treuiri nuntijs impulsu, suos cōcitauerunt, subitōq; oppressis lignatoribus, magna manu ad castra oppugnanda uenerunt. Cum celeriter nostri arma cepissent, uallumq; ascendissent, atq; una ex parte Hispani equitibus emissis equestri praelio superiores fuissent, desperata re, hostes suos ab oppugnatione reduxerunt. Tum suo more conclamauerunt, uti aliqui ex nostris ad colloquium prodirent, habere sese, quae de re communi dicere uellent, quibus controuersias minui posse sperarent. Mittitur ad eos colloquendi causa C. Carpineius eques Romanus familiaris Q. Titurij, & Q. Iunius ex Hispania quidam, qui iam ante iussu Caesaris ad Amborigem uentitare consueuerat. Apud quos Ambiorix in hunc modum locutus est. Sese pro Caesaris in se beneficijs plurimum ei confidere debere, quod eius opera stipendio liberatus esset, quod Aduaticis finitimis suis pendere consuesset: quodq; ei & filius & fratris filius ab Caesare remissi essent, quos Aduatici obsidum numero missos apud se in seruitute, & catenis tenuissent: neque id, quod fecerat de oppugnatione castrorum, aut incendio, aut uoluntate sua fecisse, sed coactu ciuitatis, suaeque esse eiusmodi Imperia, ut non minus haberet in se iuris multitudo, quā ipse in multitudinem, ciuitati porro hanc fuisse belli causam, quod repentinē Gallorum coniurationi resistere non potuerit. Id se facile ex humilitate sua probare posse, quod nō adeo sit imperitus rerum, ut suis copijs

* At, missu.

Ambiorigis oratio.

copijs

copijs populum Ro. se superare posse confidat, sed esse Gallie commune consilium omnibus hybernis Caesaris oppugnandis hunc esse dictum diem, ne qua legio alteri legioni subsidio uenire possit: non facile Gallos Gallis negare potuisse, praesertim cum de recuperanda communi libertate consilium initum uideretur, quibus quoniam pro pietate satisfecerit, habere se nunc rationem officij, pro beneficijs Caesaris monere, orare Titurium pro hospitio, ut suae, ac militum saluti consulat, magnam manum Germanorum conductam Rhenum transisse, hanc affore biduo, ipsorum esse consiliū, uelint ne prius, quam finitimi sentiant, eductos ex hybernis milites aut ad Ciceronem, aut ad Labienum deducere, quorum alter millia passuum circiter quinquaginta, alter paulo amplius ab his absit. Illud se polliceri, & iureiurando confirmare, tutum se iter per fines suos daturum: quod cum faciat & ciuitati sese consulere, quod hybernis leuetur, & Caesari pro eis meritis gratiam referre. Hac oratione habita discedit Ambiorix. Carpineius, & Iunius, quae audierant ad legatos deferunt: illi repentina re perturbati, & si ab hoste ea dicebantur, non tamen negligenda existimabant. Maximeq; hac re permouebatur, quod ciuitatem ignobilem, atq; humilem Eburonū sua sponte populo Ro. bellum facere ausam, uix erat credendum. Itaq; ad concilium rem deferunt, magnaq; inter eos ex his tot causis cōtrouersia orta est. L. Aurunculeius, compluresq; tribuni militum, & primorum ordinum centuriones nihil temere agendum, neq; ex hybernis iniussu Caesaris discedendum existimabant, quātas uis magnas copias etiam Germanorum sustineri

Gōsultatio Ro-
manorum.

sustineri posse munitis hybernis docebant: rem esse testimonio, quod primum hostiū impetum multis ultro uulneribus illatis fortissime sustinuerint: re frumentaria non premi. Interea & ex proximis hybernis, & à Cesare conuentura subsidia. Postremo quid esset leuius, aut turpius, quam autore hoste de summis rebus capere consilium? Contra ea Titurius serò facturos clamitabat, cum maiores manus hostium adiunctis Germanis cōuenissent, aut cum aliquid calamitatis in proximis hybernis esset acceptum, breuem consulendi esse occasionem. Casarem arbitrari profectum in Italiā, nec aliter Carnutes interficiendi Tasgetij consilium fuisse capturos: neq; Eburones, si ille adesset, tanta cum contemptione nostri ad castra uenturos esse, non hostem autorem, sed rem spectare: subesse Rhenum, magno esse Germanis dolori Ariouisti mortem, & superiores nostras uictorias: ardere Galliam tot contumelijs acceptis, sub populi Ro. Imperium redactam, superiore gloria rei militaris extincta. Postremo quis hoc sibi persuaderet sine certa re Ambiorigem ad eiusmodi consilium descendisse? Suan sententiam in utranq; partem esse tutam, si nil sit durius, nullo cum periculo ad proximam legionem peruenturos. Si Gallia omnis cum Germanis consentiat, unam esse in celeritate positam salutem. Cottæ quidem, atq; eorum, qui desisterent consilium, quem haberet exitum? in quo si non praesens periculum, at certe longa obsidione fames esset peritescenda. Hac in utranque partem habita disputatione, cum à Cottæ, primisq; ordinibus acriter resisteretur, Vmicitæ inquit, si ita uultis, Sabinus, & id clariore uoce, ut

magna

magna pars militum exaudiret. Neq; is sum, inquit, qui
 grauiſſime ex uobis mortis periculo terrear. Hi ſapient,
 & ſi grauius quid acciderit, abs te rationem reſpoſcent:
 qui ſi per te liceat perendino die cum proximis hybernis
 coniuncti, communem cum reliquis belli caſum ſuſtineāt,
 ne reiecti & relegati lōge ab ceteris, aut ferro, aut ſāme
 intereāt. Conſurgitur ex concilio, cōprehendunt utrūq;
 & orant, ne ſua diſſenſione, & pertinacia rem in ſum=
 mum periculum deducant, facilem eſſe rem ſeu maneant,
 ſeu proficiſcantur, ſi modo unum omnes ſentiāt, ac pro=
 bent. Contra in diſſenſione nullam ſe ſalutem perſpicere.
Reſ diſputatione ad mediam noctem perducitur, tandem
 dat Cotta permotus manus, ſuperat ſentētia Sabini, pro=
 nuntiatur prima luce ituros: conſumitur uigilijs reliqua
 pars noctis, cum ſua quisq; miles circunſpiceret, quid ſe=
 cum portare poſſet, quid ex instrumento hybernorum re=
 linquere cogeretur. Omnia excogitantur, quare nec ſine
 periculo maneatur, & lāguore militum, & uigilijs peri=
 culum augeatur. Prima luce ſic ex caſtris proficiſcuntur,
 ut quibus eſſet perſuaſum, non ab hoſte, ſed ab homine
 amiſſimo Ambiorige conſilium datum, longiſſimo agni=
 ne, magnisq; impedimentis. At hoſtes poſteaquam ex no=
 cturmo fremitu, uigilijsq; de proſeſione eōrum ſenſe=
 rūt, collocatis inſidijs, bipartito in ſyluis opportuno, atq;
 occulto loco à millibus paſſuum circiter duobus Roma=
 norum aduentum expectabant. Et cum ſe maior pars
 agminis in magnam conuallem demiſſet ex utraq; parte
 eius uallis ſubito ſeſe oſtenderunt, nouiſſimosq; premere,
 & primos prohibere aſcenſu, atque iniquiſſimo noſtris

Ambiorigiſ inſi=
 dia.

h

loco

loco praelium committere coeperunt. Tum demum Titularius, uti qui nihil ante prouidisset, trepidare, & concursare, cohortesq; disponere: hæc tamen ipsa timide, atque ut cum omnia deficere uiderentur: quod plerunq; his accidere consuevit, qui in ipso negotio consilium capere coguntur. At Cotta qui cogitasset hæc posse in itinere accidere, atq; ob eam causam protectionis author non fuisset, nulla in re communi saluti deerat, & in appellandis, cohortandisq; militibus Imperatoris, & in pugna militis officia præstabat. Cumq; propter longitudinem agminis minus facile per se omnia obire, & quid quoquo loco faciendum esset, prouidere possent, iusserunt pronuntiare, ut impedimenta relinquerent, atq; in orbem consisteret, quod consilium, & si in eiusmodi casu reprehendendum non est, tamen incommode accidit, nam & nostris militibus spem minuit, & hostes ad pugnandum alacriores effecit, quod non sine summo timore, & desperatione id factum uidebatur. Præterea accidit, quod fieri necesse erat, ut uulgo milites ab signis discederent, quæq; quisq; coram carissima haberet ab impedimentis petere, atq; arripere properaret, & clamore, ac fletu omnia complerentur. At barbaris consilium non defuit: nam duces eorum tota acie pronuntiare iusserunt, ne quis ab loco discederet. Illorum esse prædam, atq; illis reservari, quæcunq; Romani reliquissent, proinde omnia in uictoria posita existimarent. Erant & uirtute, & numero pugnandi pares nostri, tametsi à duce, & à fortuna deserebantur, tamen omnem spem salutis in uirtute ponebant, & quoties quæq; cohortes procurrerat, ab ea parte magnus hostium numerus cadebat.

cadebat.

cadebat. Qua re animaduersa, Ambiorix pronuntiari iubet, ut procul tela conijciant, neu propius accedant, & quam in partem Romani impetum fecerint, cedant. Leuitate armorum, & quotidiana exercitatione nihil his noceri posse, rursus se ad signa recipientes, insequantur. Quo praecepto ab his diligentissime obseruato, cum quæpiam cohors ex orbe excefferat, atque impetum fecerat, hostes uelocissime refugiebant. Interim ea parte nudari necesse erat, & ab latere aperto tela recipi. Rursus cum in eum locum unde erant egressi reuerti coeperant, & ab ijs qui cesserant, & ab ijs, qui proximi steterant, circumuehebantur. Sin autem locum tenere uellent, neque uirtuti locus relinquebatur, neque à tanta multitudine coniecta tela à confertis uitari poterant. Tamen tam multis incommodis conflati, multis uulneribus acceptis resistebant, & magna parte dici consumpta, cum à prima luce ad horam octauam pugnaretur, nihil, quod ipsis esset indignum, committebant. Tum T. Baluentio, qui superiore anno primumpilum duxerat, uiro forti, & magnæ autoritatis, utrunque semur tragula traiecit. Q. Lucanius eiusdem ordinis fortissime pugnans dum circumuenito filio subuenit, interficitur. L. Cotta legatus omnes cohortes, ordinesque adhortans, in aduersum os funda uulneratur. His rebus permotus Q. Titurius cum procul Ambiorigem suos cohortantem cõspexisset, interpretem suum C. Pompeium ad eum mittit, rogatum, ut sibi, militibusque parcat. Ille appellatus respondit, si uelit secum colloqui, licere, sperare à multitudine impetrari posse, quod ad militum salutem pertineat, ipsi uero nihil nocitum iri:

b 2 inque,

T. Baluentij,
& Q. Lucanij
mors.

in'que eam rem se, suamq; fidem interponere. Ille cum Cotta saucio communicat, si uideatur pugna ut excedat, & cum Ambiorige una colloquantur, sperare se ab eam suam, ac militum salutem impetrari posse. Cotta se ad armatum hostem iturum negat, atq; in eo persecrat. Sabbinus, quos in praesentia tribunos militum circum se habebat, & primorum ordinum centuriones, se sequi iubet, & cum propius Ambiorigem accessisset, iussus arma abijcere imperata facit, suisq; ut idem faciant, imperat. Interim dum de conditionibus inter se agunt, longiorq; consulto ab Ambiorige instituitur sermo, paulatim circumuentus interficitur. Tum uero suo more uictoria clamant, atq; ululatum tollunt, impetuq; in nostros facio, ordines perturbant: ibi L. Cotta pugnans interficitur cum maxima parte militum: reliqui se in castra recipiunt, unde erant egressi: ex quibus L. Petrosidius aquilifer, cum magna multitudine hostium premeretur, aquilam intra uallum proiecit, ipse pro castris fortissime pugnans occiditur. Alij aegre ad noctem oppugnatione sustinent, noctu ad unum omnes, desperata salute, seipsi interficiunt. Pauci ex praelio elapsi, incertis itineribus per siluas ad T. Labienum legatum in hyberna perueniunt, atque eum de rebus gestis certiore faciant. Hac uictoria sublatu Ambiorix, statim cum equitatu in Aduaticos, qui erant eius regno finitimi, proficiscitur, neq; die, neq; noctem intermittit, peditatumq; se subsequi iubet. Re demonstrata, Aduaticisq; concitatis, postero die in Nerviis peruenit, hortaturq; ne sui in perpetuum liberandi, atq; ulciscendi Romanos pro his, quas acceperint,

Sabini mors.

L. Cotta mors.

L. Petrosidij mors.

Aduatici.

runt,

vint, iniurijs occasionem dimittant. Interfectos esse legatos duos, magnamq; partem exercitus interisse demonstrat: nihil esse negotij subito oppressam legionem, quæ cum Cicerone hyemet, interfici, se ad eam rem profectur adiutorem. Facile hac oratione Neruijs persuadet. Nerniorum rebellio.

Itaq; confestim dimissis nuntijs ad Ceutrones, Grudios, Leuacos, Pleumosios, Gordunnos, qui omnes sub eorum Imperio sunt, quam maximas manus possunt, cogunt, & de improviso ad Ciceronis hyberna aduolant, nondum ad eum fama de Titurij morte perlata. Huic quoque accidit, quod fuit necesse, ut nonnulli milites, qui lignationis, munitionisq; causa in sylvas discessissent, repentino equitum aduentu interciperentur. His circumuentis magna manu Eburones, Aduatici, Neruij, atq; horum omnium socij, & clientes legionem oppugnare incipiunt: nostri celeriter ad arma concurrunt, uallum conscendunt, ægre is dies sustentatur, quod omnem spem hostes in celeritate ponebant, atque hanc adepti uictoriam, in perpetuum se fore uictores confidebant. Mittuntur Ad Cæsarem confestim à Cicerone literæ, magnis propositis præmijs, si pertulissent, obseßis omnibus uijs missi intercipiuntur. Noctu ex ea materia, quam munitionis causa comportauerant, turres cxxx. excitantur incredibili celeritate, quæ deesse operi uidebantur, perficiuntur. Hostes postero die multo maioribus copijs coactis, castra oppugnant, fossam complent: à nostris eadem ratione, qua pridie, restititur. Hoc idem deinceps reliquis fit diebus: nulla pars nocturni temporis ad laborem intermittitur, non ægris, non uulneratis facultas quietis datur. Quæcumq; ad proximi

Q. Ciceronis castra oppugnantur à Neruijs.

diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur. Multa præstita sudas, magnus muralium pilorum numerus instituitur, turres cōtabulantur: pinnae, loricae que ex cratibus attexuntur. Ipse Cicero, cum tenuissima ualitudine esset, ne nocturnum quidem sibi tempus ad quietem relinquebat, ut ultro militum concursu, ac uocibus sibi parere cogeretur. Tunc Duces, Principesq; Neruiorum, qui aliquem sermonis aditum, causamq; amicitiae cum Cicerone habebant, colloqui sese uelle dicunt. Facta potestate, eadem, quæ Ambiorix cum Titurio egerat, commemorant, omnem esse in armis Galliam, Germanos Rhenum transisse, Caesaris, reliquorumq; hyberna oppugnari. Addunt etiam de Sabini morte, Ambiorigem ostentant, fidei faciundæ causa: errare eos dicunt, si quicquam ab his presidij sperent, qui suis rebus diffidant, sese tamen scire hoc esse in Ciceronem, populumq; Romanum animo, ut nihil nisi hyberna recusent, atq; hanc inueterasce-re consuetudinem nolint, licere illis incolumibus per se ex hybernis discedere, & in quascunq; parteis uelint sine metu proficisci. Cicero ad hæc utum modo respondit, non esse consuetudinem populi Ro. ullam accipere ab hoste armato conditione, si ab armis discedere uelint, se adiutore utantur, legatosq; ad Caesarem mittant: sperare se pro eius iustitia, quæ petierint impetraturos. Ab hac spe repulsi Neruij, uallo pedum x i. & fossa pedum x v. hyberna cingunt. Hæc ex superiorum annorum consuetudine à nostris cognouerant, & quosdam de exercitu nacti captiuos, ab his docebantur. Sed nulla ferramentorū copia, quæ esset ad hūc usum idonea, gladijs cessantes circū-

cidere

cidere, manibus, sagulisq; terram exhaurire cogebantur, Qua quidem ex re hominum multitudo cognosci potuit: nam minus horis tribus decem millium passuum in circuitu munitionem perfecerunt, reliquisq; diebus turres ad altitudinem ualli, falces, testudinesq; quas ijdem ca-
ptiui docuerant, parare, ac facere coeperunt. Septimo oppugnationis die, maximo coorto uento, feruentes fusi ex argilla glandes, fundis, & feruefacta iacula in cassas, quæ more Gallico stramentis erant tectæ, iacere coeperunt. Hæ celeriter ignem comprehenderunt, & uenti magnitudine in omnem castrorum locum distulerunt. Hostes maximo clamore insecuti quasi parati iam, atq; explorata uictoria, turres, testudinesq; agere, & scalis uallum ascendere coeperunt. At tanta militum uirtus, atq; ea præsentia animi fuit, ut cum undique flamma torrerentur, maximaq; telorum multitudine premerentur, suaq; omnia impedimenta, atq; omnes fortunas conflagrare intelligerent, non modo demigrandi causa de uallo decederet nemo, sed penè ne respiceret quidem quisquam, ac tum omnes accerrime, fortissimeq; pugnarent. Hic dies nostris longe grauiissimus fuit, sed tamen hunc habuit euentum, ut eo die maximus numerus hostium uulneraretur, atque interficeretur, ut se sub ipso uallo cõstipauerant, recessumq; primis ultimi non dabant. Paulum quidem intermissa flamma, & quodam loco turri adacta, & contingente uallum, tertiæ cohortis centuriones, ex eo, quo stabant loco, recesserunt, suosq; omnes remouerunt, nutu, uocibusq; hostes si introire uellent, uocare coeperunt, quorum progredi ausus est nemo: tum

T. Pulſio.
L. Varenus.

ex omni parte lapidibus coniectis deturbati, turris que succensa est. Erant in ea legione fortissimi uiri centuriones, qui iam primis ordinibus appropinquarent. T. Pulſio, & L. Varenus. li perpetuas controuersias inter se habebant, uter alteri anteferretur, omnibusq; annis de loco summis simultatibus contendebant. Ex ijs Pulſio, cum acerrime ad munitiones pugnaretur, quid dubitas inquit Varene? aut quem locum probandæ uirtutis tuæ expectas? Hic dies, hic dies de nostris controuersijs iudicabit. Hæc dum dixisset, procedit extra munitiones, & quæ pars hostium confertissima uisa est, in eam erumpit: ne Varenus quidem tum uallo sese continet, sed omnium ueritus existimationem, subsequitur, mediocri spatio relicto. Pulſio pilum in hosteis mittit, atque unum ex multitudine procurrentem traiecit, quo percusso, & *examinato* hunc scutis protegunt hostes, & in illum uniuersi tela conijciunt, neq; dant regrediendi facultatem. Transfigitur scutum Pulſioni, & uerutum in balteo defigitur. Auertit hic casus uaginam, & gladiū educere conantis dextram moratur manum, impeditumq; hostes circumsistunt. Succurrit inimicus illi Varenus & laboranti subuenit, ad hunc se confestim à Pulſione omnis multitudo conuertit. Illum ueruto transfixum arbitrantur. Varenus gladio cominus rem gerit, atq; uno interfecto, reliquos paulum propellit, dum cupidius instat in locum inferiorem deiectus concidit. Huic rursus circumuento fert subsidium Pulſio, atque ambo incolumes compluribus interfectis summa cum laude sese intra munitiones recipiunt. Sic fortuna incontentione, & certamine

AB

certamine utrumque uersauit, ut alter alteri inimicus auxilio, salutiq; esset, neque dijudicari posset, uter utri uirtute antefendus uideretur. Quanto erat in dies grauior, atque asperior oppugnatio, & maxime, quod magna parte militum confecta uulneribus, res ad paucitatem defensorum peruenerat, tanto crebriores literæ, nuntijq; ad Cæsarem mittebantur, quorum pars deprehensa in conspectu nostrorum militum cum cruciatu necabatur. Erat unus ^{Vertico Neruius.} intus Neruius nomine Vertico, loco natus honesto, qui à prima obsidione ad Ciceronem profugerat, suamq; ei fidem præstiterat, hic seruo spe libertatis magnisq; persuadet præmijs, ut literas ad Cæsarem deferat. Has ille in iaculo illigatas effert, & Gallus inter Gallos, sine ulla suspitione uersatus, ad Cæsarem peruenit, ab eo de periculo Ciceronis, legionisq; cognoscit. Cæsar acceptis literis circiter hora x i. diei, statim nuntium in Bellouocos ad M. Crassum quæstorem mittit, cuius hyberna aberant ab eo millia passuum xxv. iubet media nocte legionem proficisci, celeriterq; ad se uenire, exijt cum nuntio Crassus: alterum ad C. Fabium legatum mittit, ut in Atrebatium fines legionem adducat, quia sibi iter faciendum sciebat. Scribit Labieno, si Reipub. commodo facere posset, cum legione ad fines Neruiorum ueniat, reliquam partem exercitus, quod paulò aberat longius, non putat expectandam, equites circiter quadringentos ex proximis hybernis cogit. Hora circiter tertia ab antecursoribus de Crassi aduentu certior est factus. Eo die millia passuum xx. progreditur. Crassum Samarobrinæ præficit, legionemq; ei attribuit: quòd ibi impedimenta

h 5 exer

exercitus, obsides ciuitatum, literas publicas, frumentūq;
 omne, quod eō tolerandæ hyemis causa deuexerat, relin-
 quebat. Fabius ut imperatum erat, non ita multum mora-
 tus in itinere cum legione occurrit. Labienus interitu Sa-
 bini, et cæde cohortum cognita, cum omnes ad eū Tre-
 uerorum copię uenissent, ueritus si ex hybernis fugæ si-
 milēm profectionem fecisset, ut hostium impetum sustine-
 re nō posset, præsertim quos recenti uictoria efferrisci-
 ret, literas Cæsari remittit, quanto cum periculo legionē
 ex hybernis educturus esset, rem gestam in Eburonibus
 perscribit, docet omneis peditatus, equitatusq; copias Tre-
 uerorum tria millia passuum longe ab suis castris conse-
 disse. Cæsar consilio eius probato, et si opinione triū le-
 gionum deiectus, ad duas redierat, tamen unum commu-
 nis salutis auxilium in celeritate ponebat, uenit magnis iti-
 neribus in Neruiorū fines, ibi ex captiuis cognoscit, quæ
 apud Ciceronem gerantur, quantoq; in periculo res sit:
 tum cuidam ex equitibus Gallis magnis præmijs persua-
 det, uti ad Ciceronem epistolam deferat. Hanc Græcis cō-
 scriptam literis mittit, ne intercepta epistola, nostra ab ho-
 stibus consilia cognoscantur: si adire non possit, monet,
 ut tragulam cum epistola ad amentum deligata, intra mu-
 nitiones castrorum abijciat. In literis scribit se cum legio-
 nibus profectum, celeriter affore, hortatur, ut pristina uir-
 tutē retineat. Gallus periculum ueritus, ut erat præceptū
 tragulam mittit, hæc casu ad turrim adhæsit, neque ab
 nostris biduo animaduersa. Tercio die à quodam mili-
 te conspicitur: dempta, ad Ciceronem defertur, ille per-
 lectam in conuentu militum recitat, maximaq; omneis
 letitia

letitia afficit. Tum fumi incendiorum procul uidebantur, quæ res omnem dubitationem aduentus legionum expulit. Galli re cognita per exploratores, obsidionem relinquunt: ad Cæsarem omnibus copijs contendunt. Eæ erant armatorum circiter millia LX. Cicero data facultate, Gallum ab eodem Verticone, quem supra demonstrauius, repetit, qui literas ad Cæsarem deferat: huc admonet, iter caute, diligenterq; faciat, perscribit in literis hostes ab se discessisse, omnemq; ad eum multitudinē conuertisse, quibus literis circiter media nocte Cæsar allatis suos facit certiores, eosq; ad dimicandum animo confirmat. Postero die luce prima mouet castra, & circiter millia passuum quatuor progressus trans uallem magnam, & riuum hostium multitudinem cōspicatur. Erat magni periculi res, cum tantis copijs iniquo loco dimicare. Tamen quoniam liberatum obsidione Ciceronem sciebat, æquo animo remittendum de celeritate existimabat, confedit, & quàm equisimo loco potest, castra communit, atq; hæc, & si erant exigua, per se uix hominum millium septem, præsertim nullis cum impedimentis, tamen angustijs uiarum quàm maxime potest contrahit, eo consilio, ut in summam contemptionem hostibus ueniat. Interim speculatoribus in omneis partes dimissis explorat, quo commodissime itinere uallem transire posset. Eo die paruulis equestribus prælijs ad aquam factis utriq; sese suo loco continent: Galli quòd ampliores copias, quæ nondum conuenerant, expectabant, Cæsar si forte timoris simulatione hosteis in suum locum elicere posset, citra uallem, ut pro castris prælio contenderet: si id efficere non posset, ut
explo

Neruij Cæsaris
castra oppu-
gnant.

Cæsaris eru-
ptio, ac Ner-
uiorum fuga.

exploratis itineribus, minore cum periculo uallem, ri-
uumq; transiret. Prima luce hostium equitatus ad castra
accedit, praeliumq; cum nostris equitibus committit. Cæ-
sar consulto, equites cedere, seq; in castra recipere iu-
bet, simul ex omnibus partibus castra altiore uallo muni-
ri, portasq; obstrui, atque in his administrandis rebus
quammaxime concursari, & cum simulatione agi timo-
ris iubet. Quibus omnibus rebus hostes inuitati, copias
traducunt, aciemq; iniquo loco constituunt: nostris ue-
ro etiam de uallo deductis propius accedunt, & tela in-
tra munitionem ex omnibus partibus conijciunt: præ-
conibusq; circummissis, pronuntiari iubent, seu quis Gal-
lus, seu Romanus uelit ante horam tertiam ad se transi-
re, sine periculo licere, post id tempus non fore potesta-
tem: ac sic nostros contempserunt, ut obstructis in ste-
ciem portis singulis ordinibus cespitem, quod ea non pos-
se introrumpere uidebantur, alij uallum manu scindere,
alij fossas complere inciperent. Tunc Cæsar omnibus por-
tis eruptione facta, equitatuq; emissio, celeriter hostes
dat in fugam, sic, ut omnino pugnandi causa resisteret
nemo, magnumq; ex his numerum occidit, atque omnes
armis exiit. Longius prosequi ueritus, quod syluæ, palu-
desq; intercedebant, neque etiam paruulo detrimento il-
lorum locum relinqui uidebat, omnibus suis incolumibus
copijs, eodem die ad Ciceronem peruenit. Institutas tur-
res, testudines, munitionesq; hostium admiratur, legio-
ne producta, cognoscit non decimum quenque esse reli-
ctum militem sine uulnere: ex his omnibus iudicat rebus
quanto cum periculo, & quanta cum uirtute sint res ade-
mini

mini

ministrata. Ciceronem pro eius merito, legionemq; col-
 laudat: centuriones sigillatim, tribunosq; militum appel-
 lat, quorum egregiam fuisse uirtutem testimonio Cice-
 ronis cognouerat. De casu Sabini, & Cottæ certius ex
 captiuis cognoscit. Postero die concione habita rem ge-
 stam proponit, milites consolatur, & cōfirmat, quod de-
 trimentum culpa, & temeritate legati sit acceptum, hoc
 æquiore animo ferendum docet, quod beneficio deorum
 immortalium, & uirtute eorum expiato incommodo,
 neque hostibus diutina letitia, neque ipsi longior dolor
 relinquatur. Interim ad Labienū per Rhemos incredibi-
 li celeritate de uictoria Caesaris fama perfertur, ut cum
 ab hybernis Ciceronis millia passuum quinquaginta ab-
 esset, eoq; post horam nonam diei Caesar peruenisset, an-
 te median noctem ad portas castrorum clamor oriretur,
 quo clamore significatio uictoriæ, gratulatioq; ab
 Rhenis Labieno fieret. Hac fama ad Treueros perla-
 ta Induciomarus, qui postero die castra Labieni op-
 pugnare decreuerat, noctu profugit, copiasq; omnes
 in Teueros reducit. Caesar Fabium cum legione in sua
 remittit hyberna, ipse cum tribus legionibus circum Sa-
 marobrinam trinis hybernis hyemare constituit, &
 quod tanti motus Galliæ extiterant, totam hyemem ipse
 ad exercitum manere decreuit. Nam illo incommodo de
 Sabini morte perlato, omnes ferè Galliæ ciuitates de bello
 consultabant: nuntios, legationesq; in omnes partes di-
 mittebant, & quid reliqui consilij caperent, atque un-
 de initium belli fieret, explorabant: nocturnaq; in locis
 desertis concilia habebant, neque ullum ferè totius hye-
 mis

Induciomar
 fuit.

mis tempus interceſſit ſine ſolicitudine Ceſaris, quin al-
quem de concilijs, & motu Gallorum nūtiū acciperet.
In his ab L. Roſcio legato quem legioni tertiæ decime
præſecerat, certior eſt factus, magnas Gallorū copias ca-
rum ciuitatum, quæ Armoricæ appellantur, oppugnandi
ſui cauſa conueniſſe, neque longius millia paſſuum oſto
ab hybernis ſuis abſuiſſe: ſed nuntio allato de uictoria Ce-
ſaris, diſceſſiſſe, adeo, ut fugæ ſimilis diſceſſus uideretur.
At Ceſar principibus cuiuſq; ciuitatis ad ſe uocatis, aliās
territando cum ſe ſcire, quæ fierent, denuntiaret, aliās co-
hortando magnam partem Galliæ in officio tenuit: tamen
Senones (quæ eſt ciuitas in primis firma, & magnæ inter
Gallios autoritatis,) Cauarinum, quem Ceſar apud eos
regem conſtituerat, cuius frater Moritasgus aduentu in
Galliam Ceſaris, cuiuſq; maiores regnum obtinuerant,
interficere publico conſilio conati, cum ille præſenſiſſet,
ac profugiſſet, uſque ad fines inſecuti, regno, domoq; ex-
pulerunt: & miſſis ad Ceſarem ſatisfaciundi cauſa lega-
tis, cum is omnem ad ſe Senatum uenire iuſſiſſet, dicto au-
dientes non fuerunt. Tantum apud homines barbaros ua-
luit eſſe repertos aliquos principes belli inferendi, tan-
tamq; omnium uoluntatis cōmutationem attulit, ut præ-
ter Heduos, & Rhemos (quos præcipuo ſemper hono-
re Ceſar habuit, alteros pro uetere, ac perpetua erga po-
pulum Romanum fide, alteros pro recentibus belli Galli-
ci officijs) nulla ferè fuerit ciuitas non ſuſpecta nobis.
Idq; adeo haud ſcio mirandum ne ſit, cum compluribus
alijs de cauſis, tum maxime, quòd qui uirtute belli omni-
bus gentibus præſerebantur, tantum ſe eius opinionis de-
perdi

Senonum mo-
tus,

Hedui, & Rhe-
mi Romanis fi-
deles,

perdidisse, ut populi Romani imperia perferrent, grauis
 sine dolerent. Treueri uero, atque Induciomarus totius
 hyemis nullum tempus intermiserunt, quin trans Rhe-
 num legatos mitterent, ciuitates sollicitarent, pecunias pol-
 licerentur, magna parte exercitus nostri interfecta, mul-
 to minorem superesse dicerent partem, neque tamen ulli
 ciuitati Germanorum persuaderi potuit, ut Rhenum
 transiret: cum se his expertos dicerent, Ariouisti bello,
 & Tenchtherorum transitu, non esse fortunam amplius
 tentaturos. Hac spe lapsus Induciomarus nihilominus co-
 piis cogere, exercere, à finitimis equos parare, exules,
 damnatosq; tota Gallia magnis præmijs ad se allicere
 cepit, ac tantam sibi iam his rebus in Gallia autorita-
 tem comparauerat, ut undique ad eum legationes con-
 currerent, gratiamq; atque amicitiam publice, priua-
 timq; peterent. Vbi intellexit ultro ad se ueniri, altera
 ex parte Senones, Carnutesq;, conscientia facinoris in-
 stigari, altera Nerviios, Aduaticosq;, bellum Romanis
 parare, neque sibi uoluntariorum copias defore, si ex fi-
 nibus suis progredi cœpisset, armatum concilium indicit.
 Hoc, more Gallorum, est initium belli, quo lege commu-
 ni omnes puberes armati conuenire coguntur, & qui ex
 his nouissimus uenit, in conspectu multitudinis, omnibus
 cruciatibus affectus necatur. In eo concilio Cingetori-
 gem alterius principem factionis generum suum, quem
 supra demonstrauius, Cæsaris secutum fidem, ab eo
 non discessisse, hostem iudicandum curat, bonaq; eius
 publicat. His rebus confectis, in concilio pronuntiat ac-
 cersitum se à Senonibus, & Carnutibus, alijsq; com-
 pluribus

Armatum concilium apud Gal-
 los.

pluribus Galliae ciuitatibus. Huc iter facturum per fines Rhemorum, eorumque agros pupulaturum, ac prius, quam id faciat, castra Labieni oppugnaturum, quaeque fieri uellet, praecipit. Labienus cum et loci natura, et manu munissimis castris sese contineret, de suo, ac legionis periculo nihil timebat. Sed ne quam occasionem rei bene gerendae dimitteret, cogitabat. Itaque à Cingetorige, atque eius propinquis oratione Induciomari cognita, quam in consilio habuerat, nuntios mittit ad finitimas ciuitates, equitesque undique conuocat. Iis certam diem conueniendi dicit. Interim prope quotidie cum omni equitatu Induciomarus sub castris eius uagabatur, alias ut situm castrorum cognosceret, alias colloquendi, aut territandi causa, equites plerumque omnes tela intra uallum coniciebant. Labienus suos intra munitiones continebat, timorisque opinionem quibuscumque poterat rebus augebat. Cum maiore indies contemptione Induciomarus ad castra accederet, nocte una intromissis equitibus omnium finitimarum ciuitatum, quos accersendos curauerat, tanta diligentia omnes suos custodij intra castra continuit, ut nulla ratione ea res enuntiari, aut ad Treueros perferri posset. Interim ex consuetudine quotidiana Induciomarus ad castra accedit, atque ibi magnam partem diei consumit, equites tela coniciunt, et magna contumelia uerborum nostros ad pugnam euocant, nullo à nostris dato responso, ubi uisum est sub uesterum dispersi, ac dissipati discedunt. Subito Labienus duabus portis omnem equitatum emittit, praecipit, atque interdiccit perterritis hostibus, atque in fugam coniectis (quod fore, sicut accidit, uidebat) omnes unum peterent Inducio-

marum,

marū, neu quis quenq; prius uulneret, quā illum interfe-
ctum uiderit, quod mora reliquorum illum spatium na-
ctū effugere nolebat, magna proponit, ijs qui occiderint
præmia, summittit cohortes equitibus subsidio. Compro-
bat hominis consilium fortuna, & cum unum omnes pe-
terent, in ipso fluminis uado deprehensus Induciomarus
interficitur, caputq; eius refertur in castra redeuntes equi-
tes, quos possunt consectantur, atq; occidunt. Hac re co-
gnita omnes Eburonū, & Neruiorum, quæ conuenerāt
copiæ, discedunt, pauloq; habuit post id factum Cæsar
quietiorem Galliam.

Induciomari
mors,

C. IULII CAESARIS
COMMENTARIO-
RVM DE BELLO
GALLICO LIB.
SEXTVS.

VLTIIS de Causis Cæsar maiorem
Galliæ motum expectans, per M. Sylla-
num, C. Antistium Reginum, T. Sextiū
legatos, delectum habere instituit. Simul
ab Cn. Pompeio proconsule petit, quo-
niam ipse ad urbem cum imperio Reipub. causa maneret,
quos ex cisalpina Gallia consulis sacramento rogauisset,
ad signa conuenire, & ad se proficisci iuberet: magni in-
teresse, etiam in reliquum tempus, ad opinionem Galliæ
existimās, tantas uideri Italiæ facultates, ut si quid esset in
bello detrimenti acceptum, non modo id breui tempore
i sarciri,